

УДК 791.224(497.11)
355.426(497.6)"1992/1995"

DOI <https://doi.org/10.31212/tokovi.2026.1.man.361-384>

Оригинални научни рад/Original scientific paper

Примљен/Received: 7. 11. 2025.

Прихваћен/Accepted: 14. 4. 2026.

Драгољуб МАНДИЋ

Универзитет у Београду, Филозофски факултет

dragoljub.mandic997@gmail.com

ORCID: 0009-0009-5655-935X

Историјска позадина филма Срђана Драгојевића

Лејла Села Лејо Горе

АПСТРАКТ: Сценарио за филм Срђана Драгојевића *Лејла села лејо горе* био је инспирисан ратним догађајима који су се одиграли у септембру 1992. године на путу између Вишеграда и Рудога. Припадници Војске Републике Српске, који су се тада склонили у тунел Бродар, били су током наредних дана под сталним нападима 1. вишеградске бригаде Армије Републике Босне и Херцеговине. Иако инспирисана овим догађајем, радња Драгојевићевог филма се разликује у много чему, због чега данас постоји велики јаз између популарности овог остварења и знања о ономе што се заиста догодило. Због тога ћемо у овом раду покушати да реконструишемо наведена дешавања код тунела Бродар, њихове узроке и последице. Такође, у раду ћемо анализирати и контекст у ком је филм настао, као и његов значај. Рад се заснива на необјављеним изворима који се чувају у дигиталној архиви Међународног кривичног суда за бившу Југославију, на сведочанствима савременика и релевантној научној литератури.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *Лејла села лејо горе*, Срђан Драгојевић, Вишеград, Рудо, Бродар, Војска Републике Српске, Армија Републике Босне и Херцеговине

Пишући својевремено о историјском у роману Томаса Мана *Чаробни дрећ*, велики српски историчар Андреј Митровић указао је на то да у „уметности није редак случај да се у некој песми, слици, скулптури, новели, роману или музичкој композицији налази једно схватање ове или оне историјске појаве, историјског догађаја, историјског раздобља. Историјско се много пута и на различите начине може наћи и у уметничким делима; односно подстреци које историја пружа уметницима су многобројни”.¹ Иако га у овом случају конкретно не помиње, филм се у наведено Митровићево размишљање и те како уклапа. За Милана Ристовића веза између филма и историје је веома уочљива, јер његова „визуелно-наративна природа је била и остала погодна управо за стварање те везе”. Развијајући се великом брзином, филм је постао медиј који је својим конзументима могао да нуди „једну потпуно нову верзију ‘историјске стварности’”, због чега није изненађујуће што је снимање великог броја историјских филмова „утицало на обликовање историјске свести човека модерног доба”.²

У том контексту требало би посматрати и филмска остварења која су се појавила након распада социјалистичке Југославије. Грађански ратови снажно су инспирисали не само младе постјугословенске кинематографије, него и иностране продукције. Дина Јорданова је писала да је грађански рат у Босни и Херцеговини „постао догађај који је највише заокупио пажњу филмских стваралаца од 1989. године”, јер је само до 2001. био обрађен у скоро четрдесет играних филмова и више од две стотине документарца снимљених широм света. Иако је америчко-британска продукција *Welcome to Sarajevo* (1997) имала најбољу дистрибуцију, због чега је првих неколико година била најгледанији филм о рату у БиХ, Јорданова истиче да је по уметничком квалитету остала далеко испод других остварења, међу којима нарочито истиче *Лејла села лејо јоре* Срђана Драгојевића.³

1 Андреј Митровић, *Историјско у Чаробном дрећу: љокушај инћердисциплинарној оледа* (Београд: Коларчев народни универзитет, 1977), 22.

2 Милан Ристовић, „Филм између историјског извора и традиције”, *Годишњак за друшћивену истћорију* 2, св. 3 (1995), 345.

3 Dina Jordanova, *Cinema of flames: Balkan film, culture and the media* (London: British Film Institute: Palgrave, 2001), 10.

Од рејорџаже до филма

За многе најбољи играни филм о рату у Босни и Херцеговини настао је у веома сложеним околностима. Иако су режисер Срђан Драгојевић и глумац Драган Бјелогрић још од почетка 1992. године разговарали о могућности да се сними филм о грађанском рату који је окончао постојање Југославије, преломни моменат се десио у децембру, када је у часопису *Дуџа* објављен интервју Вање Булића са Слађаном Симићем, поручником Војске Републике Српске, који је са неколико војника осам дана провео заробљен у тунелу Бродар, на путу између Вишеграда и Рудог. Драгојевић је прочитао Симићеву причу о данима проведеним у тунелу и о разрачунавању са најбољим пријатељем, који се потом нашао на непријатељској страни, након чега је, инспирисан њоме, заједно са Булићем започео рад на сценарију.⁴ Паралелно са тим, требало је решити питање финансија, које је тада, услед ратова и међународних санкција, било изузетно проблематично. У једном интервјуу из 1996. Драгојевић је изјавио како је тражио финансирање од свих политичких снага у Србији: најпре се обратио Војиславу Шешељу, вођи Српске радикалне странке, као и Зорану Ђинђићу, председнику Демократске странке и једном од лидера опозиције, али је код обојице наишао на одбијање. Затим се разговарало са најважнијим људима из Републике Српске, између осталог и са Радованом Караџићем и Ратком Младићем.⁵ Испрва је Караџић неко време показивао симпатије према пројекту, али је и он одустао под утицајем Николе Кољевића, који је сматрао да је сценарио штетан по слику о Србима у Босни и Херцеговини.

4 „Филма не би било да није било последње реченице коју ми је рекао на опроштају овај момак. Каже, довели су нам неке муслиманске борце са ратишта у ужичку болницу, јер сутра долазе страни новинари, па хоће да им покажу како ми и Муслимани можемо да живимо заједно. Каже, вечерас, кад заспу докторке и медицинске сестре, ми идемо да им чупамо инфузије”, изјавио је Вања Булић за Мондо поводом двадесет година од премијере филма. „Lepa sela lepo gore - 20 godina posle | Mondo TV”, *You Tube*, 20. јун 2016, датум приступа 30. 10. 2025, https://www.youtube.com/watch?v=xFutLeIj_6A.

5 Према сведочанству Драгана Бјелогрића, филмска екипа је имала сусрет са генералом Ратком Младићем у седишту Главног штаба Војске Републике Српске у близини Хан Пијеска. Branko Rosić i Veljko Lalić, „Drekaovac je pobedio – Sve tajne 'Lepih sela””, *Nedeljnik*, 28. 1. 2016, 37–38.

Постојала је чак идеја да се филм сними у копродукцији са Републиком Српском, која би на тај начин могла да обезбеди извесна средства за властити Фонд за културу. Разговори о томе су вођени крајем 1994. и првих месеци 1995. године, али до договора на крају није дошло, иако је дозвољено снимање на територији Општине Вишеград. Међутим, иако је највише средстава за потребе филма стигло од Радио-телевизије Србије и Министарства културе Србије, иза филма је стајала продукцијска кућа Кобра филм, коју су 1994. основали Горан и Драган Бјелогрлић. Снимање у околини Вишеграда коначно је почело априла 1995, у време блокаде коју је Савезна Република Југославија увела Републици Српској. И поред тога што је неке потрепштине морала илегално да пребацује на локацију снимања, филмска екипа се у великој мери ослањала на Војску Републике Српске, чији су припадници и техника били ангажовани као статисти, у замену за дневницу и 50 галона горива дневно. Након месец дана проведених у аутентичном ратном амбијенту у околини Вишеграда, снимање филма је, упркос финансијским потешкоћама, настављено и довршено у Србији.⁶

Разлог зашто је руководство Републике Српске одустало од снимања филма лежао је у незадовољству сценаријем. Такође, његових недостатака били су свесни и унутар филмске екипе, пре свега Драгојевић. Према речима Николе Пејаковића, који се на Драгојевићев позив укључио у рад на сценарију, претходна верзија „мање се бавила суштином, више филмском формом – атрактивношћу и занимљивошћу сцена. Једноставно, није задовољавала, није узимала у обзир основне премисе приче о босанским ратним страхотама”, тачније није била добра „с позиције сценаристичке, и с позиције човјека из Босне”. Драгојевић и Пејаковић су потом заједно написали шест верзија сценарија, међу њима и ону финалну, која је верно преносила атмосферу грађанског рата у БиХ.⁷ Прича прати главног јунака, српског војника Милана, који са својим саборцима једне ноћи бива нападнут од стране муслиманске јединице предвођене Халилом, његовим најбољим пријатељем из предратних дана. Миланова

6 „Film o filmu – Lepa sela lepo gore”, *You Tube*, 24. 11. 2012, датум приступа 8. 10. 2025, <https://www.youtube.com/watch?v=nn4MrLrOCiM>; Iordanova, *Cinema of flames*, 143; Мирјана Булатовић, *Лейа села лејо јоре: записи са снимања истоименог филма у Вишеграду* (Београд: Кобра трејд, 1995), 5, 58.

7 Булатовић, *Лейа села лејо јоре*, 30.

јединица се услед снажног напада повлачи у напуштени тунел и ту остаје заробљена наредних неколико дана, након чега само тројица војника, међу њима и Милан, успевају живи да изађу. Читава прича је саткана од Миланових флешбекова из тунела, као и сликама из детињства и одрастања са Халилом.⁸

Како пише Даниел Ј. Гоулдинг, главну метафору у филму има сам тунел: „То је тамна, оронута и напуштена рупа у планини чији се улаз отвара према стјеновитом слијепом пролазу. То је тунел који почиње и завршава нигдје. У филму тунел сатирички носи име *Брајсџиво* и *јединсџиво* које асоцира на истрошене слогане и митове послјератне социјалистичке Југославије.”⁹ У том тунелу, који на неки начин симболизује југословенско искуство српског народа, нашло се седам бораца који су, како је приметио Немања Девић, заправо били стереотипни „представници једног разореног друштва”.¹⁰ Њихове ликове тумачила је изузетно квалитетна глумачка екипа предвођена Драганом Бјелогрлићем, који је у главној улози играо Милана, типичног младог Србина из Босне, који је до самог рата веровао у Југославију, а отрезнио се тек када је пред очима видео крв убијене мајке. Никола Којо је играо типичног београдског мангупа и шанера Вељу, који је отишао на ратиште не би ли од војне полиције спасао рођеног брата. Драгојевић је наслов филма преузео из реплике коју управо Веља изговара: „Лепа села лепо горе, а ружна остају ружна чак и кад горе”. Зоран Цвијановић је задужио улогу Брзог, бившег наркомана који је у стању делиријума грешком завршио у конвоју на путу за ратиште, где је, парадоксално, постао возач болничког камиона. Драган Максимовић је био Професор, уметничка душа родом из Бањалуке, која је из спаљених кућа спасавала књиге. Посебно упечатљиве улоге добили су Милорад Мандић и Драган Петровић, који су играли Виљушку и Лазу, кумове и добровољце из Србије. Иако су поједини аутори, као што су Немања Звијер или Павле

8 Pavle Levi, *Raspad Jugoslavije na filmu: estetika i ideologija u jugoslovenskom i postjugoslovenskom filmu* (Београд: Библиотека XX век, 2014), 211.

9 Daniel J. Goulding, „Raspad Jugoslavije: Kinematografski odrazi”, *Hrvatski filmski ljetopis*, br. 19–20 (1999), 194.

10 Немања Девић, „‘Лепа села лепо горе’: Годишњица једног филма у светлу резолуције о геноциду”, РТ Балкан, 2. 6. 2024, датум приступа 9. 10. 2025, <https://rt.rs/opinion/nemanja-devic/93256-nemanja-devic-kolumna-lepa-sela-lepo-gore-film-rat-bih>.

Леви, у овим ликовима препознавали жртве ратне пропаганде,¹¹ Девић је, са друге стране, оценио да се ради о родољубима „који су оставили своје породице и пошли на прву линију из чистих идеала одбране српства, каквих је заиста било на вишеградском ратишту”.¹² Широки спектар стереотипних ликова из тунела затворио је капетан Гвозден, бивши официр Југословенске народне армије, који „улази у тунел с несмањеном вјером у партизанску традицију и њезине покретачке пјесме и митове о ослобођењу и корачању према блиставој социјалистичкој будућности. Лику је придана симболичка тежина тиме што га глуми један од најцјењенијих и најпознатијих југославенских глумаца, Велимир Бата Живојиновић, ветеран који је глумио у десецима херојских партизанских филмова”.¹³

Овако упечатљиви ликови, уверљиво синмљене сцене борби, хумор и реплике које се препричавају деценијама касније, били су само неки од разлога зашто је овај филм био предодређен за моментални успех. Премда се у биоскопима појавио 1996, у години чији су крај у Србији обележиле студентске демонстрације, Павле Леви је сликовито написао да је овај филм „привукао у биоскопе готово исту количину људи коју су демонстрације, нешто касније, извукле на улице”.¹⁴ На листи најгледанијих филмова за ову годину *Леџа села леџо ѿре* убедљиво је заузео прво место, испред филмова као што су *Удистиво с ѿредумишљајем* Горчина Стојановића, *Луцкасџи ѿрофесор* (Nutty Professor), *Немоѿућа мисија* (Mission Impossible), *Дан независности* (Independence Day), *Мосѿови окруѿа Медисон* (Bridges of Madison County), *Храдро срце* (Braveheart) и *Сегам* (Seven).¹⁵ Филм је имао велику гледаност и у Грчкој и Словенији, био је кандидат за Оскара за најбољи филм ван енглеског говорног подручја, али је, са друге стране, био одбијан од стране фестивала у Кану, Берлину и Венецији, чији је директор *Леџа села леџо ѿре* сматрао „срп-

11 Nemanja Zvijer, *Filmske predstave postjugoslovenskog prostora: (sociološka analiza ideoloških sadržaja na filmu)* (Beograd: Filozofski fakultet, Centar za izdavačku delatnost, 2018), 158; Levi, *Raspad Jugoslavije na filmu*, 218.

12 Девић, „‘Лепа села лепо горе’: Годишњица једног филма у светлу резолуције о геноциду”.

13 Goulding, „Raspad Jugoslavije: Kinematografski odrazi”, 194.

14 Levi, *Raspad Jugoslavije na filmu*, 210.

15 Goulding, „Raspad Jugoslavije: Kinematografski odrazi”, 192.

ским фашистичким филмом”.¹⁶ У Републици Српској је био углавном добро прихваћен од стране публике, иако је режим Радована Караџића позивао на бојкот. Међутим, извесно незадовољство филмом ипак је постојало, пре свега из разлога што се радња филма драстично разликовала од стварних догађаја. Гласови незадовољства људи који су преживели ове догађаје чули су се док је снимање филма још увек трајало.¹⁷

Тунел између стварности и фикције

У свом огледу „Филм и историја” из 1978. године Андреј Митровић је писао да проучавање овог односа „тематски је могуће двоструко усмерити: прво, ка улози уметности у одређеном друштву или епохи, односно у историји уопште; друго, ка месту историјских садржаја у уметности, при чему се могу разликовати садржаји који у уметност продиру као део једног времена, дакле без ауторове воље, и на садржаје које аутор сам уноси по својој вољи и жељи”.¹⁸ Према је од премијере филма *Лепи села лепо горе* прошло готово три деценије, током којих је код многих гледалаца стекао култни статус, прилично је лако приметити да код исте популације не постоји ни приближна свест о стварним догађајима који су инспирисали овај филм. Због тога ћемо у редовима који следе покушати да реконструиремо оно што се у тунелу Бродар заиста десило, да раздвојимо историјске чињенице од уметничке фикције, водећи истовремено рачуна о њиховим међусобним везама.

Ситуација у Горњем Подрињу била је заоштрена знатно пре избијања грађанског рата у Босни и Херцеговини. Иако је у Вишеграду и међу Србима било појединаца чије је понашање доприносило нестабилној ситуацији, главни извор напетости у овом граду ипак је представљало деловање локалног одбора Странке демократске акције, чији су екстремни чланови, предвођени Муратом Шабановићем, почели са илегалним наоружавањем још током 1990. године.¹⁹ Најпознатији инциденти, које је иза-

16 Rosić i Lalić, „Drekavac je pobedio – Sve tajne ‘Lepih sela’”, 36.

17 Iordanova, *Cinema of flames*, 146–147; Булатовић, *Лепи села лепо горе*, 27.

18 Андреј Митровић, „Филм и историја”, у *Ћудљива муза: о гледу о историјском, научном и уметничком* (Ваљево: „Милић Ракић”, 1992), 77.

19 Према сведочанству Ахмета Сејдића, касније команданта 1. славне вишеградске бригаде Армије Републике Босне и Херцеговине, аутоматска пушка Застава М70 и

звао Шабановић са својим људима, одиграли су се 22. јуна 1991, када су нападнути ходочасници који су из Србије преко Вишеграда ишли ка манастиру Острог, односно 1. јула када је Шабановић лично демолирао мермерни споменик нобеловцу Иви Андрићу.²⁰ Такође, велику пажњу јавности је изазвало блокирање, као и одузимање неколико возила из колоне ЈНА, која се преко Вишеграда повлачила у Србију, о чему су 20. септембра телефоном разговарали Слободан Милошевић и Радован Караџић.²¹ Четири дана касније Срби из Вишеграда су прогласили ванредно стање и повукли се из институција, пре свега из милиције, док су деца престала да иду у школу све док се ситуација није привремено смирила.²²

Међутим, када су почетком 1992. почела да се дешавају убиства мотивисана међунационалном мржњом, Срби су се, услед великог притиска, повукли у околна села, где је било српских оружаних формација које су почетком априла почеле са артиљеријским дејствима по граду. Због тога су припадници Зелених беретки, предвођени Шабановићем, заузели брану хидроцентрале, претећи да ће је дићи у ваздух уколико гранатирање не престане.²³ Пошто су међунационални сукоби претили

120 метака коштали су 2000 немачких марака. Ahmet Sejdici, *Biti svjedok istine* (Кljuč: Info-grafika, 2000), 10.

- 20 Онлајн архива Међународног кривичног суда за бившу Југославију (МКСЈ), Обједињени судски списи (ОСС), Предмет ИТ-08-91, Мићо Станишић, Стојан Жупљанин, доказ 1D00333. Информација о извршеном геноциду и ратним злочинима против припадника српског народа у Општини Вишеград у току 1991 и 1992 године.
- 21 Трибунал: Предмет МИЦТ-15-96, Јовица Станишић, Франко Симатовић, доказ P03715.V. Разговор вођен дана 20. 9. 1991. између Караџић Радована и Милошевић Слободана.
- 22 Трибунал: Предмет ИТ-95-5/18, Радован Караџић, Ратко Младић, доказ D04496. Разговор вођен дана 24. 9. 1991. између Караџић Радована и НН женске особе и Караџић Радована и Милошевић Слободана; Станишић, Симатовић, доказ P01475.V.
- 23 Са Шабановићем је 11. априла телефоном разговарао генерал Милутин Кукањац, који је покушавао да га одговори од намере да дигне брану у ваздух. Његовим апелима телефонски се прикључио и Алија Изетбеговић, а Кукањац је обећао да ће обуставити паљбу на Вишеград. Међутим, изгледа да је Изетбеговићева мирољубивост била лажна, јер је Шабановићу из Сарајева 12. априла стигла наредба „да у што краћем року дигне вишеградску брану у ваздух”. Пошто то технички није било могуће, Шабановић је подигао клапне које регулишу испуштање воде, што је довело до поплаве у Вишеграду. Kosta Nikolić, *Bosna i Hercegovina, rat koji su mnogi želeli: 1992–1995. Knj. 1, U ime smrti (1992)* (Novi Sad: Akademska knjiga, 2024), 33–34.

да достигну драстичне размере, команда 37. ужичког корпуса ЈНА донела је одлуку о интервенцији, а за то је имала још неколико разлога. Наиме, постојала је опасност да припадници Патриотске лиге, Зелених беретки и Територијалне одбране Вишеград заузму касарну Узамница, где је постојало и складиште са извесном количином пешадијске муниције и минобацачких граната калибра 82 милиметра. Такође, Вишеград је био важна тачка на магистралном путу који је повезивао Београд и Ужице са Гораждем и Сарајевом. Због свега наведеног, послата је 19. брдска бригада ЈНА из Ужичке Пожеге, која је, уз помоћ локалних српских формација, током 13. и 14. маја успела да деблокира хидроцентралу и успостави контролу над самим градом. Све до 19. маја, када се ЈНА повукла у Србију, у Вишеграду је живот текао релативно мирно, након чега се муслиманско становништво на сопствени захтев иселило у Горажде, Кладањ и Олово, у страху од великог броја паравојних формација, које ће касније починити бројне злочине.²⁴

Када је реч о филму, почетак рата приказан је сценом исељавања једне муслиманске породице из Милановог и Халиловог села. Сељак Назим, којега тумачи глумац Драган Зарић, приликом опраштања са Слободом, власником кафане којега игра Петар Божовић, оставља му кључеве своје куће уз молбу да му је овај причува и „обиђе, онако, успут”. Сцена је инспирисана стварним догађајима, јер је, према сведочанству Слађана Симића, муслиманско становништво из његовог села Босанска Јагодина привремено отишло у договору са својим комшијама Србима, који су за то време требали да им чувају куће. Иако су међу њима била четворица Симићевих школских другова, договор је пропао и они су се, баш као Милан и Халил, нашли на двома зараћеним странама, а седам муслиманских села у околини Босанске Јагодине била су спаљена.²⁵ На филму је њихово уништавање од стране ВРС приказано на један естетизован, али и романтизован начин.²⁶

24 Трибунал: Станишић, Жупљанин, доказ 1D00333; Винко Пандуревић у разговору са аутором 1. октобра 2025; Nikolić, *Bosna i Hercegovina, rat koji su mnogi želeli*, 34–36.

25 Vanja Bulić, „Osam dana u grobu”, *Duga*, br. 490, 6. 12. 1992, 25.

26 О злочинима над муслиманским народом у Горњем Подрињу најуравнотеженије је писао Коста Николић у првом тому своје монографије *Босна и Херцеговина, рати који су многи желели*. Када је реч о литератури из пера бошњачких аутора, она је бројна, али када је квалитет у питању, најчешће не постоји разлика између научних

Муслиманско становништво из Вишеграда углавном је избегло у Горажде, где је од војноспособних мушкараца формиран Вишеградски одред, који ће 29. маја 1992. бити трансформисан у 1. вишеградску бригаду Армије РБиХ, док је за команданта постављен капетан Ахмет Сејдић, некадашњи радник у фабрици боја и лакова „Терпентин” и резервни официр ЈНА.²⁷ Повлачење ЈНА из Вишеграда очигледно је подстицајно деловало на Сејдића, који је, као рођени Вишеграђанин, већ у јуну почео да планира офанзивне акције: „Ми смо извиђали терен и четничке позиције, увезивали јединице, покушавали пронаћи најлакши начин да задамо што жешћи ударац, како би имали што већи респект према нама, а ми тако ослободили што више територије и били што ближе Вишеграду.”²⁸ Према сведочанству Винка Пандуревића, који је од јуна 1992. био командант 2. подрињске лаке пешадијске (у даљем тексту Вишеградске) бригаде, највише проблема је било на комуникацији Вишеград – Доња Лијеска – Сјемећ – Рогатица, где је услед бројних препада и заседа погинуло много његових војника.²⁹ Такође, извршени су напади на неколико околних српских села, праћени злочинима над цивилима, пљачком и уништавањем имовине.³⁰

Напад на Миланов вод, који је представљао почетак заплета филмске приче, у стварности је био напад Сејдићеве бригаде на Бродар.

радова и публицистике. Види више: Ermin Kuka, *Genocid nad Bošnjacima u Višegradu: 1992–1995* (Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta, 2019); Isti, *Živa lomača – Bikavac u Višegradu (27. juni 1992.): monografija* (Sarajevo: Udruženje Žena-žrtva rata, 2023); Isti, „Učešće Srbije i Crne Gore u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu i (iz) vršenju genocida nad Bošnjacima u Višegradu”, *Godišnjak BZK 'Preporod'*, god. 18 (2018), 64–79; Isti, „Zločini u Višegradu za vrijeme agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu”, *Znakovi vremena: časopis za filozofiju* 16, br. 61/62 (2013), 399–407; Isti, „Uloga Srpske demokratske stranke u okupaciji Višegrada 1992. godine i počinjenju zločina”, *Prilozi*, br. 50 (2021), 315–340; Ibrahim Kljun, *Višegrad: hronika genocida nad Bošnjacima* (Zenica: Preporod, Centar za istraživanje ratnih zločina i zločina genocida nad Bošnjacima, 1996).

27 Hamid Bahto, *Sa braniocima Sarajeva i Goražda* (Sarajevo: Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, 2008), 115–117; Sejdčić, *Biti svjedok istine*, 9.

28 *Isto*, 38.

29 В. Пандуревић у разговору са аутором 1. октобра 2025.

30 Комитет за прикупљање података о извршеним злочинима против човечности и међународног права. Станје у Општини Вишеград пред избјање ратних сукоба и злочини према Србима у току ратних сукоба, Београд, октобар 1996, датум приступа 20. 10. 2025, <http://www.slobodan-milosevic.org/documents/reports/Serbian/8-VG.htm>.

Реч је о виталној тачки на комуникацији Вишеград–Горажде, на којој се налази ушће Лима у Дрину, изузетно важан мост и раскрсница за Рудо. Комуникације на овом подручју пролазиле су кроз велики број тунела, од којих је најважнији био први након моста којим се прелази Дрина после скретања за Рудо. Тунел је био дугачак 97 метара и прислоњен уз голе стене, а чувало га је 29 војника уз подршку минобацача и самоходног топа. Припремање напада интензивирано је крајем августа и одвијало се у највећој тајности. Детаљни план је прво подразумевао изненадни напад на село Дринско, које се налазило близу хидроцентрале. Према Сејдићевом сведочанству, ангажовано је око 200 муслиманских војника који су чамцима прешли Дрину код села Холијаци. Већи део ове борбене групе имао је задатак да нападне Дринско, а мањи да блокира путеве и својим активностима одвуче пажњу друге стране. Напад је извршен 6. септембра, али муслиманска страна, упркос изненађењу и почетном успеху, није успела да задржи Дринско, па је уследило повлачење ка Међеђи. Међутим, овај неуспех није довео до одустајања од напада на Бродар, који је требало извести у среду 9. септембра. Поред извиђања, припреме за напад су подразумевале постављање противавионског топа и митраљеза на положајима са којих се могло прегледно дејствовати ка Бродару, као и пребацивање главнине снага преко Лима и поседање положаја за заседе и јуриш. Командно место налазило се на Викторији, стени удаљеној од ушћа Лима у Дрину 800 метара ваздушном линијом.³¹

Напад је почео у тренутку када су седморица војника треће чете Дринског батаљона Вишеградске бригаде ВРС прелазили мост преко Дрине. Покушавајући да се заштите од ватре, у тунел су се склонили поменути поручник Симић (24), војници Новак Арсић (26) из Велетова, Микајло Шимшић (22) из Станишевца и Владан Гавриловић (26) из Вишеграда, те добровољци Стеван Панић (28) из Смедерева, Милован Лучић (28) из Ужица и Станко Маћашев (33) из Лазаревца. Пошто се обезбеђење тунела врло брзо повукло, остављајући непријатељу онеспособљен самоходни топ, наведена седморица војника остали су заробљени у тунелу, у ком се налазио и сандук ручних бацача граната, као и радиостаница преко које су могли тражити помоћ. Супротна страна одмах је почела са покушајима да их истера из тунела, па је врло брзо дошло до

31 Сејдић, *Biti svjedok istine*, 101–107.

Симићевог рањавања у груди, због чега је преко радија позван санитар који је кренуо из Сетихова, села у близини Рудог.³² У возилу „Лада нива” налазили су се возач Бранислав Папоњак (38) из Рудог, добровољац Славољуб Бубања (29) из Пријепоља, докторица Стојана Јојовић (32) и медицинска сестра Љубица Кастратовић (45), обе из Рудог. Пошто им је средство везе било неисправно, нико у возилу није имао представу шта се заправо догађа на Бродару. Тога су постали свесни тек када је на излазу из четвртог тунела отворена ватра на возило, иако је било видно обележено црвеним крстом. Према сведочанству Бранислава Папоњка, које је забележила новинарка Мирјана Булатовић, тада је дошло до погибије докторице Јојовић. Ватра је са свих страна пратила санитарско возило, које је коначно онеспособљено непосредно пред улаз у тунел ка којем се запутило. Папоњак и Бубања су успели да се склоне код сабораца који су их ватром покривали из тунела, док је медицинска сестра, паралисана страхом, упркос позивима остала у возилу које је после неколико тренутака погођено ручним бацачем граната.³³

Док су заробљени у тунелу размишљали како да извуку мртву докторку и медицинску сестру, ка њима се из правца Рудог кретао оклопни камион „Чарли”, по којем су муслимански војници почели да дејствују још од Стрмице. У њему су се налазили возач Жарко Токовић (23) из Рудог и Сретен Божовић (24) из села Божовићи, који су у току пребацивања војске преко моста код Стргачине добили наређење да оду по рањеника на Бродару. Када се зауставио на средини тунела, камион услед великог оштећења више није могао да се покрене. Схвативши да Токовић и Божовић нису појачање ком су се надали, војници у тунелу су наставили да дозивају помоћ преко радио-станице. Међутим, непријатељска страна је наставила са притиском, при чему су ручне бомбе представљале највећу опасност. Једна од њих пала је у близини радио-станице, уништила је и тешко ранила Новака Арсића у лево ногу, Слађана Симића у лево раме, док је Микајло Шимшић изгубио предње зубе. Пред крај дана, када се пуцњава примирила, од Ахмета Сејдића стигли су и

32 Jelena S. Spasić, „Preživeli iz tunela po kom su snimana ‘Lepa sela’: Kad ni mokraće više nismo imali da pijemo, posle devet dana pakla, išli smo na život ili smrt”, *Kurir*, 4. maj 2025, 19–20; Bulić, „Osam dana u grobu”, 26.

33 Булатовић, *Лейа села лейо ѿоре*, 12–13.

први позиви на предају, али га српски војници, упркос гаранцијама, нису прихватили из страха да ће бити мучени и убијени. Уместо тога, договорили су се да предаје неће бити, након чега су утврдили одбрамбене положаје на средини тунела, која је услед кривине била погодан заклон, а од користи су били и оштећени камион и бетонске плоче.³⁴

У својој студији *Raspad Југославије на филму* Павле Леви пише да се Драгојевић у *Лейим селима* „определио за наративно-стилску стратегију надахнуту филмом Џона Карпентера *Напад на полицајску станицу*: стратегију конструкције невидљивог непријатеља”.³⁵ Међутим, у овом случају се не ради само о трагању режисера за узором, него можемо рећи да је његова стратегија приказивања непријатеља имала утемељење у изгледу непријатеља из перспективе војника који су се стварно налазили у тунелу. Већ од првог дана српски војници су могли да виде само светла на крају тунела и црне силуете како се појављују отварајући ватру. „На врху тунела само видиш руку која убаци бомбу. Докотрља се бомба, а онда експлодира. Појави се рука са аутоматом и само шара. Меци звижде кроз тунел, одбијају се од бетона и имаш утисак да те гађају са свих страна”, испричао је својевремено Симић у интервјуу за *Дују*.³⁶ Идентично филмским сценама било је и допирање гласова непријатељских војника изван тунела, било да је реч о претњама, псовкама, урликању или певању. „Певали су 'Ој, четници, предајте се...'. Слаћан је тог певача по гласу познао, знао га из кафане. Стварно га је било и лепо слушати. Некад је забавну музику певао”, испричао је Микајло Шимшић у интервјуу за *Курир*.³⁷

Првих неколико дана и ноћи борбе су биле константне. Муслимански војници су другог дана на излазима из тунела поставили препреке у виду дасака, оплата од барака и гума, не би ли спречили непријатеља да нечујно изађе из тунела. С друге стране, ВРС је истог дана кренула у покушај деблокаде Бродара. Међутим, за српску страну је препрека био изузетно неповољан терен, јер се тунел могао видети само са моста на Дрини и са пута ка Рудом, који су били под контролом муслиманске стране. Пошто Вишеградска бригада, према речима њеног тадашњег ко-

34 *Исџо*, 13–15; Spasić, „Preživeli iz tunela po kom su snimana 'Lepa sela'”, 20–22.

35 *Levi, Raspad Jugoslavije na filmu*, 214.

36 *Bulić, „Osam dana u grobu”*, 26.

37 *Spasić, „Preživeli iz tunela po kom su snimana 'Lepa sela'”, 22.*

манданта Пандуревића, није имала људи који су били способни да диверзантским акцијама омогуће деблокаду Бродара, они су неколико дана покушавани фронталним нападима који су били неуспешни. Том приликом су погинула четворица војника: Жарко Милошевић (42), Петроније Туба (33), Видоје Јагњић (19) и Боривоје Мићевић (35). Учесници догађаја са обе зарађене стране сведоче да су тих дана Бродар надлетали и авиони, али ни они нису успели да допринесу деблокади. На крају, према Пандуревићевом сведочанству, ситуација је била таква да су војници у тунелу били препуштени сами себи, баш као што је било и на филму.³⁸ Њихов опстанак зависио је искључиво од властите способности и сналажљивости, што је било веома тешко. Наиме, тог дана је погинуо добровољац Милован Лучић. Слично филмском јунаку Лази, покушао је да се примакне отвору тунела и одатле отвори ватру, али није видео да су убачене бомбе услед чијих експлозија је погођен у груди. Преминуо је након неколико сати агоније.³⁹

Друга ноћ у тунелу за српске војнике поново је била бесана услед констатне пуцњаве и детонација. Борбе су се наставиле и након што је свануло, али је новина била употреба сузавца са муслиманске стране. Војници који су били у тунелу покушали су да се заштите марамицама које су стављали преко очију и уста, а у корист им је ишао и ветар који је чинио да дим брзо изађе на супротном крају. Пошто су се током трећег дана и даље надали да ће стићи помоћ, нису водили рачуна о томе колико троше воду. Имали су два канистера од којих је један био пробушен, док се други брзо празнио услед потреба које је имао рањени Новак Арсић. Хране, цигарета и муниције су имали у већим количинама, па је отпор и даље био снажан, а непријатељу изван тунела су нанети извесни губици. Међутим, када је у вечерњим сатима дошло до рањавања Владана Гавриловића у главу, војници у тунелу су схватили колико је било погрешно што се вода није штедела. Гавриловић је читаву ноћ провео у агонији, тражећи воду, те је непријатељска страна на тај начин сазнала да је у ту-

38 Када је у филму капетан Гвозден преко „мотороле” коначно успео да ухвати везу са остатком трупа, конкретно са извесним Шумадинцем, овај му је поручио: „Људи, шта да вам кажем, морате да се снађете неко време. Држ’те се, срећно!”

39 Sejdīć, *Biti svjedok istine*, 109; Булатовић, *Лепа села лепо јоре*, 16, 19, 49–50; Bulić, „Osam dana u grobu”, 26; Spasić, „Preživeli iz tunela po kom su snimana ‘Lepa sela’”, 22; Пандуревић у разговору са аутором, 1. октобра 2025.

нелу више нема. Због тога су, према сведочењу преживелих, читаву ноћ провоцирали тако што су са врха тунела на канапу спуштали балон са водом. Из тунела су покушали да погоде канап и некако дођу до воде, али безуспешно. На крају, после тешких мука, Гавриловић је издахнуо у суботу, у зору четвртог дана.

За овај дан се везују догађај који је инспирисао једну од најупечатљивијих сцена у филму. Пошто више нису имали воде, српски војници су прво покушали да пију течност из хладњака камиона, што је било веома опасно јер је садржала корсантин. Након тога су одлучили да покушају да пију мокраћу. Иако непријатног укуса и мириса, конзумација мокраће је, баш као и на филму, била праћена шаљивим изјавама које су атмосфери у тунелу дале трагикомичан тон. Поред ове бизарне ситуације, војници из тунела планирали су да у вечерњим сатима крену у пробој, али је то одложено јер су Муслимани почели да убацују запаљене камионске гуме, покушавајући димом да их истерају из тунела. Међутим, поново захваљујући ветру, дим се у тунелу подизао ка своду и брзо излазио на супротном крају. Пети дан је био први који је освануо без борби. У поподневним часовима поново се огласио капетан Сејдић, позивајући преко мегафона на предају или ће у супротном бацити у тунел амонијак. Након што су српски војници поново одбили да се предају, у тунел је бачена боца која се разбила на асвалту, али у њој није био амонијак. Шестог дана су поново над тунелом летели српски авиони, због чега су се Муслимани привремено повукли, остављајући на тунелу страже које су се смењивале.⁴⁰

Једна од најбруталнији сцена у овом филму, према мишљењу многих, била је она када су Муслимани, као „мамац”, послали Миланову и Халилову учитељицу, која је међу војницима у тунелу изазвала пометњу услед страха да је испод одеће носила експлозив, због чега је, након тешких преиспитивања, ипак убијена. Немања Звијер сматра да је ова сцена, у којој се наглашава бруталност непријатеља, била једна од многих које су изражавале негативне етничке стереотипе.⁴¹ Међутим, реч је о сцени која је била инспирисана стварним догађајем. Наиме, Сејдићева бригада је раније, 8. августа 1992, напала село Бурсићи које је спаљено, готово сви зате-

40 Bulić, „Osam dana u grobu”, 27; Булатовић, *Лепа села лепо горе*, 16–19; Spasić, „Preživeli iz tunela po kom su snimana 'Lepa sela'”, 22.

41 Zvijer, *Filmske predstave postjugoslovenskog prostora*, 153–154.

чени становници били су убијени, а заробљене су и три старије жене: Милка Крсмановић (68), њена јетрва Милева Крсмановић (62) и Борка Андрић (70). Након испитивања у селу Барице, праћеним претњама клањем, старице су пребачене у затвор у Међеђи, где су у тешким условима, праћеним психофизичком тортуром, боравиле до 20. новембра, када су размењене.⁴² Прва се у тунелу појавила Борка Андрић, а потом и друге две са циљем да открију колико је војника унутра и да их наговоре на предају. „Рекли су нам да кажемо: 'Ево, како ми фино живимо с њима, дођите и ви, биће нам лијепо, ићи ћемо на размјену.' С леђа су нам пуцали Муслимани, сприједа наши. Нијесу дали ући, мислили су, сироти, да имамо дириговане мине”, испричала је својевремено Милева Крсмановић, која је наредних дана седам пута улазила у тунел.⁴³ За то време, српски војници у тунелу били су све одлучнији у намери да изађу из тунела. Међутим, главни проблем је било стање Новака Арсића, чију је рањену ногу захватила гангрена, мада су и скоро сви други били на неки начин рањени. Иако је постојала намера да се за Арсића направе носила, он је одлучио да се убије како им не би сметао. Његова смрт била је инспирација за смрт Веље, чак су и дијалози у филму били идентични онима које је препричао Слађан Симић. Након што је саборцима разделио личне ствари, убио се пиштољем у уторак, седмог дана, током једног непријатељског напада.⁴⁴

Излазак из тунела био је одређен за наредни дан, 16. септембар. Српски војници су претпоставили да се изнад њих налази само стража, чију су рутину успели да препознају. „Свако вече око осам, пола девет, кад падне мрак, чујемо моторни чамац, а одозго тутњава, баце бомбу с једне, па с друге стране тунела. Онда тајац 15–20 минута, па опет галама. И сконташ да је смена или достава хране. Чекали смо – моторни чамац, једна, па друга бомба. А онај горе нема стрпљења да чека смену, одмах силази да га с чамцем не чекају”, сведочи Жарко Токовић.⁴⁵ Не би ли

42 Трибунал: Станишић, Жупљанин, доказ 1D00333; Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava. Stanje u Opštini Višegrad pred izbijanje ratnih sukoba i zločini prema Srbima u toku ratnih sukoba, датум приступа 28. 10. 2025, <http://www.slobodan-milosevic.org/documents/reports/Serbian/8-VG.htm>.

43 Булатовић, *Лейа села лейо јоре*, 53–55.

44 Bulić, „Osam dana u grobu”, 27–28.

45 Spasić, „Preživeli iz tunela po kom su snimana 'Lepa sela'”, 23.

имали веће шансе да бар неко преживи пробој, план је предвиђао да се војници из тунела поделе на две групе. Прва, која је бројала три војника, требало је да се упути преко моста ка раскрсници, док је преосталих пет војника требало да се спусте до реке Дрине. Пошто је тих ноћи била месечина, требало је да крену у пет часова изјутра, јер је тада на сат времена падао мрак. Међутим, те ноћи се месечина спојила са свитањем, због чега су одлучили да пробој одложе до вечери. Одлучили су да у тунелу оставе наоружање и изују чизме како би ходали нечујно. Покрет је наступио око 20 часова, одмах након што је стража бацила бомбе у тунел. Свака група је ишла раније утврђеним правцима, с тим што је добровољац Стеван Панић, који је требало да иде преко моста, одлучио да се врати назад у тунел, јер није могао да остави леш свог пријатеља Милована Лучића. Симић и Шимшић су наставили даље преко моста и тада су имали много среће, јер је Симић закачио жицу од потезне мине, али није експлодирала јер је кородирала услед честих киша. Друга група, која се спустила до Дрине и сакрила се у шибље, целе ноћи је слушала детонације из правца тунела. Бука се наставила и током дана, јер је Панић, који се вратио у тунел, повремено отварао ватру која је муслиманске стражаре заваравала да је бројно стање блокираних војника и даље исто. Тек после извесног времена, након што су поново слали заробљену Милеву Крсмановић, сазнали су да је у тунелу само један жив човек, који је под неразјашњеним околностима страдао највероватније 18. септембра.⁴⁶

За то време Симић и Шимшић су препешачили више од 15 километара према Вишеграду, до првих положаја ВРС. Друга група је читав четвртак провела у шибљу, да би у вечерњим сатима изашла на макадам који је био испод моста и наставила старим путем ка Вишеграду. Када су у различитим интервалима стигли до положаја ВРС, постојала је велика опасност од пријатељске ватре, јер су сви били непрепознатљиви од црног дима који им је прекрио лица, а веровало се да су сви или убијени или живи ухваћени. Међутим, када је њихов идентитет потврђен, талас одушевљења преплавио је не само њихове породице, него и саборце и све суграђане. Вести о њиховом изласку из тунела објавио је и Радио Београд, што су чули и Муслимани, који су након тога ушли у тунел, а потом се и повукли ка Међеђи и Горажду. О српским војницима из тунела похвално се

46 Bulić, „Osam dana u grobu”, 28; Булатовић, *Лепи села лепо горе*, 55–56.

изразио и Ахмет Сејдић у својим мемоарима, што има додатну тежину када се погледају оцене које је иначе износио на рачун ВРС.⁴⁷

Ејилої

Након пробоја, српски војници који су осам дана били заробљени у тунелу, пребачени су на лечење у Ужице, где је у децембру 1992. Вања Булић направио репортажу из које ће касније изникнути идеја за филм. За то време, команда Вишеградске бригаде започела је потрагу за посмртним остацима шесторо лица која су Муслимани однели приликом повлачења са Бродара. Стога је капетан Пандуревић успоставио везу са капетаном Сејдићем путем радио-аматера, сазнавши том приликом колико има заробљених, односно колико има живих и колико мртвих. Потом је успостављена веза путем мотороле, при чему је Пандуревић добио кодно име „Граничар”, а Сејдић „Капетан”. Након првих разговора који су се тicali договарања места и времена, те стицања међусобног поверења, у периоду од 17. до 20. новембра 1992. извршене су три размене код села Холијаџи. Током треће размене муслиманска страна је предала тела докторке Стојане Јојовић и медицинске сестре Љубице Кастратовић, заједно са појединим личним предметима, а истом приликом су размењене и три старице из Бурсића, које су претходно примораване да улазе у тунел. Што се тиче посмртних остатака четворице војника из тунела, они су размењени 25. новембра за неколико тона основних намирница као што су брашно, кромпир и пасуљ. Према налазима лекара, тела Милована Лучића, Владана Гавриловића, Новака Арсића и Стевана Панића била су измасакрирана и спаљена.⁴⁸ За напад на санитетско возило и убиство две медицинске раднице, као и за друге многобројне злочине у Горњем Подрињу, Суд Босне и Херцеговине је 2015, у сарадњи са Тужилаштвом за ратне злочине из Београда, покренуо судски процес про-

47 Spasić, „Preživeli iz tunela po kom su snimana ‘Lepa sela’”, 23; Bulić, „Osam dana u grobu”, 28; Sejdić, *Biti svjedok istine*, 109.

48 Трибунал: Станишић, Жупљанин, доказ 1D00333; „Izveštaj o razmjeni mrtvih tijela četnika poginulih na lokalitetu Meremišlje, za tijela boraca Armije BiH / Prve višegradske brigade / poginulih u borbama na Donjoj Lijesci”, u 159–161; „Izveštaj o izvršenoj razmjeni tijela četnika poginulih na Meremišlju i Brodaru”, u Sejdić, *Biti svjedok istine*, 163; Spasić, „Preživeli iz tunela po kom su snimana ‘Lepa sela’”, 23.

тив Ахмета Сејдића. Суђење је трајало до 16. јула 2019. године, када је донета првостепена пресуда којом се Сејдић ослобађа свих оптужби.⁴⁹

Док су преживели војници из тунела били на лечењу у Ужицу, Сејдићева 1. вишеградска бригада је наставила са офанзивним акцијама ка Вишеграду и Рудом. Међутим, у пролеће 1993. године Дрински корпус покреће операције *Угар* и *Мач*, којима је успостављена контрола над читавом територијом општина Вишеград и Рудо, као и над делом општине Горажде и ширим рејоном Устипраче.⁵⁰ Том приликом је заузета и Међеђа, где је до тада била стационирана Сејдићева 1. вишеградска бригада.⁵¹ Након што су се опоравили од рана задобијених у тунелу, сва седморица војника су поново узала учешће у борбеним дејствима. Славољуб Бубања је погинуо у јануару 1993, а Слаћан Симић под неразјашњеним околностима 9. априла 1994. код Петибора у близини Горажда, док су преостала петорица жива дочекала крај рата.⁵²

Закључна разматрања

Филм *Лепи села лепо горе* Срђана Драгојевића, према оцени британског магазина *Sight and Sound*, спада међу тридесет најбољих ратних филмова икада снимљених.⁵³ Такође, реч је о ретком, ако не и једином, примеру ратног филма који је сниман у време док је исти тај рат трајао и на месту где се он одвијао, што је сигурно један од разлога зашто су бројни догађаји и анегдоте из стварности преликане на филмско платно. Поред оних које смо реконструисали хронолошким редом, треба истаћи да је стварним догађајем била инспирисана и трагикомична сцена у којој се пред тунелом појављује крава, која експлодира док су бло-

49 Sud Bosne i Hercegovine, предмет S1 1 K 020481 19 Krž, Ослобађајућа пресуда у предмету Ahmet Sejdic, 16. јул 2019, датум приступа 30. 10. 2025, <https://www.sud-bih.gov.ba/Post/Read/21208-oslobadjajuca-presuda-u-predmetu-ahmet-sejdic>.

50 *Ајтлас злочина над Србима током Одромбено-оштрајинској раји. I, 1992* (Бања Лука: Републички центар за истраживање рата, ратних злочина и тражење несталих лица, 2023), 1175.

51 Sejdic, *Biti svjedok istine*, 255–266.

52 Булатовић, *Лепи села лепо горе*, 96; Spasic, „Preživeli iz tunela po kom su snimana ‘Lepa sela’”, 23.

53 Rosic i Lalic, „Drekavac je pobedio – Sve tajne ‘Lepih sela’”, 36.

кирани војници безуспешно покушавали да је намаме ка себи.⁵⁴ Упечатљиви Гвозденов монолог о томе како је на сахрану Јосипу Брозџу Титу ишао 350 километара пешке, такође је плод утицаја ратне стварности. Монолог се испрва није налазио у сценарију, али пошто су филмску екипу на сету често посећивали водећи људи вишеградске општине, један од њих се, уз алкохол, поверио Срђану Драгојевићу, који је након тога написао једну од најбољих сцена овог филма.⁵⁵ Гвозденов двобој са кумом, извесним капетаном Муслимовићем, који се након дезертирања нашао на супротној страни, такође је у корелацији са оним што се догађало у стварности. Наиме, Винко Пандуревић је био у кумовским везама са Тихомиром Блашкићем, капетаном ЈНА, који је по издијању рата дезертирао и касније догурао до чина генерала Хрватског вијећа обране.⁵⁶ Међутим, с обзиром на то да се Пандуревић од децембра 1992. налазио на положају команданта Зворничке бригаде ВРС, те да није имао додира са филмском екипом док се она налазила у Вишеграду, можемо закључити да су веће шансе да је ова корелација била резултат случајности него свесне намере аутора сценарија.

Због свега наведеног у претходним редовима – иако није представљао доследну реконструкцију догађаја из тунела Бродар, нити му је то била намера – можемо рећи да је овај филм, од свог премијерног приказивања па до данас, успео да оствари ванредан утицај на своје гледаоце. Иако није представљао апологију само једне, већ је на обе стране гледао уравнотежено, *Лепа села лепо горе* је филм који је за значајан део своје публице постао једна од главних визуелних асоцијација на грађански рат, који се у БиХ водио пре три деценије, нарочито за оне гледаоце који су имали срећу да га не памте. Из перспективе српског народа, овај филм је на тај начин дао важан допринос култури сећања на крвави расплет југословенског чвора.

54 Spasić, „Preživeli iz tunela po kom su snimana ‘Lepa sela’”, 23.

55 „Lepa sela lepo gore - 20 godina posle | Mondo TV”, *You Tube*, 20. jun 2016, датум приступа 30. 10. 2025, https://www.youtube.com/watch?v=xFutLeIj_6A.

56 „GOVORNICA 25.11.2017 general Vinko Pandurević”, *You Tube*, 25. novembar 2017, датум приступа 30. 10. 2025, <https://www.youtube.com/watch?v=Uh3HR3u1X7I>.

Резиме

Филм *Лепа села лепо горе* спада у најбоља остварења у историји српске кинематографије. Инспирисан стварним догађајима који су се одиграли у септембру 1992. године, филм је верно успео да пренесе атмосферу грађанског рата у Босни и Херцеговини. У раду смо показали да је филм био састављен од великог броја сцена инспирисаних стварним догађајима који су се током рата десили у тунелу Бродар, као и у околини Вишеграда. Међутим, иако је снимљен на том подручју у време док је рат још увек трајао, *Лепа села лепо горе* ипак не представљају реконструкцију поменутих догађаја, што је нарочито видљиво када се упореде филмски ликови и војници који су стварно били заробљени у тунелу, као и хронологије њихових боравака у истом. То су били разлози због којих су се јављала незадовољства сценаријом док је снимање још увек трајало, на шта су се надовезали и напади на филм након његове премијере, али га то није спречило да до данас, три деценије касније, стекне култни статус и за многе постане најбољи ратни филм који су икада погледали.

Списак референци – Reference List

Архиви – Archives

- Onlajn arhiva Komiteta za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava: Stanje u Opštini Višegrad pred izbijanje ratnih sukoba i zločini prema Srbima u toku ratnih sukoba, Beograd, oktobar 1996.
- Onlajn arhiva Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, Objedinjeni sudski spisi: IT-08-91, Stanisic and Zupljanin; MICT-15-96, Stanisic and Simatovic; IT-95-5/18, Karadzic and Mladic.
- Onlajn arhiva Suda Bosne i Hercegovine: Predmet S1 1 K 020481 19 Krž, Sejdić Ahmet.

Необјављени извори – Unpublished Sources

- Intervju sa generalom Vinkom Pandurevićem, Beograd, 1. oktobar 2025.

Штампа – Newspapers

- *Duga* (1992)
- *Kurir* (2025)
- *Nedeljnik* (2016)

Објављени извори – Published Sources

- Bahto, Hamid. *Sa braniocima Sarajeva i Goražda*. Sarajevo: Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, 2008.
- Bulatović, Mirjana. *Lepa sela lepo gore: zapisi sa snimanja istoimenog filma u Višegradu*. Beograd: Kobra trejd, 1995. (Cyrillic)
- Kljun, Ibrahim. *Višegrad: hronika genocida nad Bošnjacima*. Zenica: Preporod, Centar za istraživanje ratnih zločina i zločina genocida nad Bošnjacima, 1996.
- Sejdić, Ahmet. *Biti svjedok istine*. Ključ: Info-grafika, 2000.

Литература – Secondary Works

- *Atlas zločina nad Srbima tokom Odbrambeno-otadžbinskog rata. I*, 1992. Banja Luka: Republički centar za istraživanje rata, ratnih zločina i traženje nestalih lica, 2023. (Cyrillic)
- Goulding, Daniel J. „Raspad Jugoslavije: Kinematografski odrazi”. *Hrvatski filmski ljetopis*, br. 19–20, 1999, 189–208.
- Iordanova, Dina. *Cinema of flames: Balkan film, culture and the media*. London: British Film Institute: Palgrave, 2001.

- Kuka, Ermin. *Genocid nad Bošnjacima u Višegradu: 1992–1995*. Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta, 2019.
- Kuka, Ermin. „Uloga Srpske demokratske stranke u okupaciji Višegrada 1992. godine i počinjenju zločina”. *Prilozi*, br. 50, 2021, 315–340. DOI: 10.51237/issn.2744-1172.2021.50.315
- Kuka, Ermin. „Učešće Srbije i Crne Gore u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu i (iz) vršenju genocida nad Bošnjacima u Višegradu”. *Godišnjak BZK „Preporod”*, god. 18, 2018, 64–79.
- Kuka, Ermin. „Zločini u Višegradu za vrijeme agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu”. *Znakovi vremena: časopis za filozofiju*, god. 16, br. 61/62, 2013, 399–407.
- Kuka, Ermin. *Živa lomača – Bikavac u Višegradu (27. Juni 1992.): monografija*. Sarajevo: Udruženje Žena-žrtva rata, 2023.
- Levi, Pavle. *Raspad Jugoslavije na filmu: estetika i ideologija u jugoslovenskom i postjugoslovenskom filmu*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2014.
- Mitrović, Andrej. *Istorijsko u Čarobnom bregu: pokušaj interdisciplinarnog ogle-da*. Beograd: Kolarčev narodni univerzitet, 1977. (Cyrillic)
- Mitrović, Andrej. *Ćudljiva muza: ogledi o istorijskom, naučnom i umetničkom*. Valjevo: „Milić Rakić”, 1992. (Cyrillic)
- Nikolić, Kosta. *Bosna i Hercegovina, rat koji su mnogi želeli: 1992–1995. Knj. 1, U ime smrti (1992)*. Novi Sad: Akademska knjiga, 2024.
- Ristović, Milan. „Film između istorijskog izvora i tradicije”. *Godišnjak za društvenu istoriju 2*, sv. 3, 1995, 344–351. (Cyrillic)
- Zvijer, Nemanja. *Filmske predstave postjugoslovenskog prostora: (sociološka analiza ideoloških sadržaja na filmu)*. Beograd: Filozofski fakultet, Centar za izdavačku delatnost, 2018.

Извори са интернета – Internet Sources

- RT Balkan. Nemanja Dević, „’Lepa sela lepo gore’: Godišnjica jednog filma u svetlu rezolucije o genocidu“, 2. 6. 2024. Datum pristupa 9. 10. 2025. <https://rt.rs/opinion/nemanja-devic/93256-nemanja-devic-kolumna-lepa-sela-lepo-gore-film-rat-bih>.
- You Tube. „GOVORNICA 25.11.2017 general Vinko Pandurević”. 25. 11. 2017. Datum pristupa 30. 10. 2025. <https://www.youtube.com/watch?v=Uh3HR3u1X7I>.
- You Tube. „Lepa sela lepo gore - 20 godina posle | Mondo TV”, 20. 6. 2016. Datum pristupa 30. 10. 2025. https://www.youtube.com/watch?v=xFutLeIj_6A.
- You Tube. „Film o filmu – Lepa sela lepo gore”, 24. 11. 2012. Datum pristupa 8. 10. 2025. <https://www.youtube.com/watch?v=nn4MrLrOCiM>.

SUMMARY

Dragoljub Mandić

HISTORICAL BACKGROUND OF SRĐAN DRAGOJEVIĆ'S FILM
PRETTY VILLAGE, PRETTY FLAME

ABSTRACT: The screenplay for Srđan Dragojević's film *Pretty Village, Pretty Flame* was inspired by the war events that took place in September 1992, on the road between Višegrad and Rudo. Members of the Army of Republic of Srpska, who took refuge in the Brodar tunnel, were subjected to continuous attacks in the following days by the 1st Višegrad Brigade of the Army of the Republic of Bosnia and Herzegovina. Although inspired by this event, the plot of Dragojević's film differs in many ways, which is why there is a large gap today between the popularity of the film and the reality of what actually happened. Therefore, in this paper we will attempt to reconstruct the above-mentioned events at the Brodar tunnel, their causes and consequences. The paper will also analyze the context in which the film was made, as well as its significance. The paper is based on unpublished sources from the digital archive of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, on the testimonies of contemporaries, and relevant scholarly literature.

KEYWORDS: *Pretty Village, Pretty Flame*, Srđan Dragojević, Višegrad, Rudo, Brodar, Army of Republic of Srpska, Army of the Republic of Bosnia and Herzegovina

Pretty Village, Pretty Flame is widely regarded as one of the most significant achievements in the history of Serbian cinema. Inspired by true events that took place in September 1992, the film faithfully conveys the atmosphere of the civil war in Bosnia and Herzegovina. In this paper, we have demonstrated that the film is composed of a substantial number of scenes inspired by real events that occurred during the war in the Brodar tunnel, as well as in the surrounding area of Višegrad. However, although it was filmed in that area while the war was still ongoing, *Pretty Village, Pretty Flame* is not a reconstruction of the aforementioned events, a fact particularly evident when comparing the film's characters with the soldiers who were actually trapped in the tunnel, as well as when examining the chronology of their presence therein. These were the reasons why there was dissatisfaction with the script during production, followed by criticism of the film after its premiere; nevertheless, this did not prevent it from attaining cult status that it retains to this day, three decades later, and for many becoming the best war film they have ever seen.